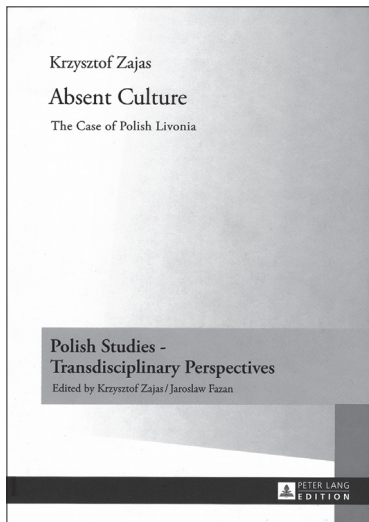

RECENZIJAS

Krzysztof Zajas (2013). *Absent Culture: The Case of Polish Livonia*. Peter Lang Edition, 409 p. (Polish Studies – Transdisciplinary Perspectives. Vol. 4).

Krakovas Universitātes profesors literatūras vēsturnieks Kšištofs Zajass (*Krzysztof Zajas*), kurš pēdējo gadu laikā sagatavojis, rediģējis un izdevis vairākus ievērojamā 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma Latgales poļu vēsturnieka Gustava Manteifeļa (*Gustaw Manteuffel*) darbus par Polijas Inflantiju (*Polish Livland; Inflanty Polskie*)¹ un Latvijas kopumā vēsturi,² publicējis arī monogrāfiju par līdz šim lielā mērā aizmirsto un nepietiekami pētīto Latgali kā savdabīgu poļu kultūras un vēstures fenomenu. Runa ir par mūsdienu Latvijas austrumu daļu – Latgali, kura 16.–18. gadsimtā atradās Žečpospolitas jeb Polijas–Lietuvas valsts tiešā pakļautībā un iespaidā (paliekot tajā arī laikā, kad 17. gadsimtā pārējā Vidzeme nonāca Zviedrijas sastāvā), turklāt tieši tāpēc poliskuma un poliskās kultūras, t.sk. katoliskās reliģijas iespaids šajā Latvijas daļā ir atstājis pēdas, kas skaidri saskatāmas vēl mūsdienās. Tāpat jāatzīst, ka jautājums dažādu iemeslu dēļ patiesi nav atbilstošā līmenī pētīts ne Latvijas, ne Polijas historiogrāfijā, kaut arī tam ir ļoti būtiska vieta abu valstu un Eiropas vēsturē kopumā. Latgales vēstures izpētes trūkums arī ir viena no grāmatas pamatnostādņēm, kaut gan patiesībā stāvoklis nav tik katastrofāls, jo grāmatas autors vienkārši nelasa latviski, bet angļiski šie pētījumi nav publicēti.

¹ Vēstures literatūrā tiek lietoti apzīmējumi “Poļu Inflantija”, “Poļu Vidzeme”, “Polijas Inflantija” u.c. Recenzijā lietots pēdējais no minētajiem.

² Krzysztof Zajas (ed.) (2007). *Gustaw Manteuffel. Zarysy z dziejów krain dawnych inflanckich czyli Inflant właściwych (tak szwedzkich jako i polskich), Estonii z Ozylią, Kurlandii i Ziemi Piltyńskiej*. Kraków; Krzysztof Zajas (ed.) (2009). *Gustaw Manteuffel. Inflanty polskie oraz listy znad Bałtyku*. Kraków.

Darbā ar zinoša kultūras vēsturnieka pieeju mēģināts atspoguļot Latgales jeb bijušo un vēsturnieku terminoloģijā esošo Polijas Inflan-tijas kultūras vēsturi, īpašu uzmanību pievēršot tās ievērojamākajām personām un viņu zinātniskajiem darbiem un daiļradei, caur tās prizmu skatot procesus un norises. Tas darīts, atsevišķās nodaļās aplūkojot Latgales un Latvijas kopumā vēsturi “vāciskajā” jeb vācbaltiešu, tad – “poliskajā” redzējumā, pēc tam atsevišķi apskatot poļu 16. gad-simta (Marcins Kvjatkovskis; *Marcin Kwiatkowski*), 18. gadsimta (Jans Hilzens; *Jan Hylzen*) un 19. gadsimta (Gustavs Manteifelis) autoru darbus par Polijas Inflan-tijas vēsturi, dažus pierobežu teritoriju vispu-sīgas izpētes teorijas parametrus mēģinot piemērot Polijas Inflan-tijas situācijai, un visbeidzot – analizējot “poļu-inflan-tiešu” Konstances Be-ņislavskas (*Konstancja Beniśławska*), Kazimeža Bujņicka (*Kazimierz Bujnicki*), Olgas Daukštas (*Olga Daukszta*), Kazimieras Ilakovičas (*Kazimiera Ilakowiczówna*) u.c. literatūru. Par zināmā mērā samāk-sloti piesaistītu Latgales vēsturei un līdz ar to Latgales fenomenam veltītam darbam kopumā jāatzīst “vāciskās Inflan-tijas” sadaļā aplūkotā vācu elementa un faktora vēsture Latvijā līdz Otrajam pasaules karam ieskaitot. Turklāt tas darīts, pat skarot vācbaltiešu emigrācijas atliekas mūsdienās Vācijā, kas tieši nav saistīts ar Polijas Inflan-tijas vēsturi.

Diemžēl krietni pārspilēta ir viena no galvenajām darba pamat-tēzēm par Polijas Inflan-tijas jeb tagadējās Latgales iedzīvotāju un “Latgales latviešu” atstumtību arī no Latvijas valsts, zinātnieku un sa-biedrības uzmanības kopumā. Minēto neapšaubāmi izraisa autora vēl tomēr acīmredzami nepietiekamā iedziļināšanās tēmā, gandrīz pilnīga attiecīgās latviešu literatūras nepārzināšana (tikai vienā atsaucē piemi-nēts Latvijas vēsturnieks Boļeslavs Brežgo, kura darbi³ vien jau būtībā apgāž K. Zajasa apgalvojumu par Latgales vēstures izpētes stāvokli, t.i., temata nepētīšanu) un – paradoksāli – arī zināma iespaidošāns no grāmatas autora analizētās un kritiski vērtētās Polijas Inflan-tijas un vācbaltiešu autoru sarakstītās literatūras, kurā Latgales latvieši un pat Latvijas valsts vērtēta vairāk negatīvi jeb izmantojot pētniecisko pieeju – skatījums no augšas (privileģēto skatījums pret zemākajām kārtām, iedzīmtajiem, iekaroto zemju iedzīvotājiem u.c.). K. Za-jass patiesi cenšas pārvarēt minēto poļu un citu lielo tautu un valstu

³ Sk.: Heinrihs Strods (sast.) (1990). *Profesors Boļeslavs Brežgo: lekciju kon-spekts*. Rēzekne: Latgales kultūras centrs (48.–56. lpp. – darbu bibliogrāfija).

vēsturiskajai historiogrāfijai dažkārt piemītošo īpatnību – skatīt vēsturē ar tām zināmā saskarē bijušu mazāku tautu stāvokli no “kultūrtrēģerisma” vai vismaz tā stipri iespaidotām pozīcijām, un tas gan drīz izdodas, tomēr daži elementi saglabājas. Turklāt, runājot arī par vāciešu izceļošanu 1939. un 1941. gadā un tās sekām, autors negribot, bet acīmredzami atbalsta vācbaltiešu literatūrā kādreiz populāro kultūrtrēģerisma teorijas 20. gadsimta formu, apgalvojot, ka Latvijas pilsētas mūsdienās ir pilnas ar Rietumeiropas kultūras pieminekļiem, taču pašu šīs kultūras nesēju vairs nav un par viņiem Latvijā neviens nevēlas dzirdēt (89. lpp.). Pirmkārt, arī šajā jautājumā mūsdienu latviešu historiogrāfija sen vairs neraugās uz lietām kā 1939. vai pat 1979. gadā, atzīstot vācu klātbūtni Latvijas vēsturē un pētot šo jautājumu, otrkārt, diemžēl nav izprasts, ka arī latvieši un igauņi jau kopš gadsimtiem ir kļuvuši par minētās “Rietumeiropas” kultūras organisku sastāvdaļu (arī saplūstot ar vācbaltiešiem). Vēl vairāk, darba poliskajā izdevumā⁴ autors vietējo iedzīvotāju apzīmēšanai dažās vietās izmanto poļu vārdu “tubylczy” (15. lpp.; latviski: iezemiešu), kas poļu valodā tiek lietots galvenokārt pirmatnējo eksotisko tautu apzīmēšanai koloniālisma laikos, tāpat tam ir izsmejoša un viegli noniecinoša nozīme, turklāt grāmatā tas darīts, pat runājot par 19. gadsimta otro pusi.

Minētā iemesla dēļ zināmus un pat nopietnus iebildumus izraisa vēstures apskats, kaut arī pats autors atzīmē, ka viņa darbs nepretendē uz vispārēju vēsturisko kultūras norišu klasisku sintēzi un vienīgi signalizē tēmas, kuru izpētei jāpievēršas nākotnē, kas tikai daļēji attaisno darba raksturu un arī to, ka nav izmantoti daudzi jaunākie Polijas vēsturnieku darbi. Par Latvijas historiogrāfiju vien sacīts, ka tā nepievērš pietiekamu uzmanību “Poļu Inflantijas” vēsturei vai dara to tendenciozi. Kopumā autors izmanto tikai ļoti nedaudzus Latvijas autoru poļu un vācu valodā tulkotos rakstus (Ē. Jēkabsons, M. Jakovļeva, G. Straube, turklāt abu pēdējo darbi pieminēti vien komentāros parindēs) un igauņu vēsturnieka E. Tarvela poļu valodā 1969. gadā publicēto rakstu par Livonijas padošanās apstākļiem Polijas karalim. Praktiski nav izmantots neviens darbs latviešu valodā, taču grāmatu caurvij tēze, ka Latvijas autori par tēmu neraksta. Ar autora izmantotajiem darbiem ir par maz, lai radītu kvalitatīvu, mūsdienīgu sintēzi par pētāmo tēmu un spētu iezīmēt nākotnē pētāmās

⁴ Krzysztof Zajas (2008). *Nieobecna kultura: Przypadek Inflant Polskich*. Kraków.

tēmas (nav izmantoti arī daudzi poļu valodā tulkoti latviešu vēsturnieku darbi – sk. 5. atsauci), it īpaši tāpēc, ka viena no monogrāfijas pamattēzēm un arī secinājumiem balstās nepilnīgi pamatotajā aksiomā, ka Latgales vēsture tika noniecināta un ka tas notiek joprojām. Bet tas neatbilst patiesībai.⁵ Tāpat literatūras izvēle neļauj autoram pilnībā objektīvi novērtēt arī Polijas–Lietuvas valsts negatīvās puses (piemēram, analizējot Rīgas pilsētas neatkarības cēloņus 16. gadsimtā, autors min daudzus faktus, bet ignorē Polijas–Lietuvas valsts vājumu un iekšējos trūkumus).

Tādējādi apjoma ziņā šādam darbam atbilstošajā vēstures apskatā ieviesušās samērā daudzas neprecizitātes vai novecojuša redzējuma izraisītas kļūdas. Piemēram, 1236. gadā Zobenbrāļu ordeni Šauļu kaujā sakāva ne vien lietuvieši, bet arī zemgaļi, 1905. gadā Latvijas teritorijā notika nevis “zemnieku nemieri”, bet, līdzīgi kā Polijā, rūpnieciski attīstīto pilsētu strādnieku kustība, grāmatā pārlieku vienkāršoti raksturota arī pēcrevolūcijas situācija (armija un policija it kā iejaukusies tikai 1906. gada sākumā utt.), tiek runāts par vācu, krievu, poļu un pat zviedru veikto kolonizāciju, nepaskaidrojot, ka tādas kolonizācijas kā, piemēram, Austrumprūsijā, kur tika izdarīts tas un tas, nebija nekad, un tā ir Latvijas zemju īpatnība, kas ļāva latviešu etnosam saglabāt savu valodu. Apgalvots, ka visas Livonijas zemes piederēja ordenim, neminot arhibīskapu, bīskapu u.c. senjoru plašos īpašumus, neadekvāti un īstenībai neatbilstoši skaidrots Rīgas poļu dziedāšanas biedrības “Aušra” lietuviskais nosaukums (patiesībā sākotnēji tā bija lietuviešu biedrība, kas dažu gadu laikā kļuva poliska, bet autors to skaidro ar poļu sentimentu pret viņu mīlēto Lietuvu). Minēti kopš gadsimtiem Latgalē dzīvojošie baltkrievu zemnieki, atzīmējot, ka tikai līdz ar pievienošanu Polijai–Lietuvai ienākuši arī poļu zemnieki, kas jāuzskata par mūsdienās pilnīgi nepamatotu apgalvojumu, jo gan poļu, gan baltkrievu zemnieki parādījās Latgalē tikai 19. gadsimta otrajā pusē, turklāt nevis kolonizācijas, bet īpatnējās situācijas izraisītās vietējo lietuviešu zemnieku etniskās ģenēzes rezultātā, viņiem pakāpeniski pārejot uz poļu vai baltkrievu valodas lietošanu ģimenē utt.

⁵ Sk.: Ēriks Jēkabsons (2012). *Žečpospolitas (Polijas–Lietuvas valsts) varas posms Latvijas teritorijā 1561.–1795. gadā: stāvoklis latviešu historiogrāfijā. Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 32.–56. lpp. Tas pats (saīsināta versija) poļu valodā: Ēriks Jēkabsons (2013). Termin “Czasy polskie” w historiografii łotewskiej: jego treść i znaczenie. In: *Miscellanea Historico-Archivistica*. Tom XX. Warszawa: Archiwum Głównie Akt Dawnych, s. 43–54.

Atsaucēs, pamatojot apgalvojumu par Latgales noniecināšanu Latvijas Republikā, autors ir minējis nepareizu informāciju par 1935. gadā Rīgā atklāto Brīvības pieminekli, kura statuja izslīdētās rokās tur trīs simboliskas zvaigznes – Latvijas vēsturiskos novadus – Vidzemi, Kurzemi un Latgali. Autors apgalvo, ka trūkst Latgales, nevis Zemgales, kā ir patiesībā (iemesls: Kurzemes–Zemgales hercogiste tika dēvēta par Kurzemes hercogisti, tāpat kā vēlāk Kurzemes guberņa Krievijā un sākotnēji Latvijas Republikā). Turklāt autors izsaka pateicību par šādu informāciju Ērikam Jēkabsonam. Tas ir pārpratums, jo neesmu tādus faktus sniedzis, bez tam minētais demonstrē, ka informācija ir jāpārbauda, ka nedrīkst paļauties tikai uz personisko atmiņu, jo to var ietekmēt dažādi apstākļi, kā acīmredzot ir noticis šajā gadījumā.

Pavisam dīvaini izskatās spriedelējumi par Latgales latviešu “politiskās autonomijas prasību” mūsdienās, ko grāmatas autors it kā ir dzirdējis no kāda “Latgales latviešu vēsturnieka”, kura vārdu viņš nenosauc un kurš esot licis saprast, ka autonomiju nevarot prasīt, jo tādā gadījumā latvieši palikšot mazākums atlikušajā Latvijas daļā. Atgādināšu, ka šodienas Latvijā “Latgales politiskās autonomijas” ideja pastāv vietējo krievu šovinistu un dažu dīvainu galvās, bet ne vairāk. Acīmredzot K. Zajass kādu no viņiem ir sastapis un uzklājis, taču pētnieka pienākums bija minēto informāciju pārbaudīt. Diemžēl grāmata liecina arī par to, ka lielā mērā nav izprasta Latgales iedzīvotāju patiesi sarežģītā etniskā situācija un tās ģenēze vēsturē, uz ko norāda prātojums, ka pēc latviešu parauga vācbaltiešu apzīmēšanā “krieviski runājošās minoritātes” apzīmēšanai varētu lietot terminu “baltkrievi” (*Balt-Russians*). Grāmatas autors norāda, ka tomēr šādi jau apzīmē baltkrievus un arī Latgales poļus, bet tāds apgalvojums ir acīmredzama iespaidošāšanās no poļu šovinistu – Vladislava Studņicka, K. Zajasa vēriģi lasītā Mihala Svežbiņska u.c. darbiem,⁶ kur apgalvots, ka baltkrievi īstenībā ir poļi. Galu galā K. Zajass iesaka visus Latgales iedzīvotājus sadalīt trijās lielās daļās: latviešos, poliski un krieviski runājošajās minoritātēs. Šo grūti nosaukt citādi kā vien par absurdu, jo mūsdienās liela daļa Latgales poļu ir rusificēta.

K. Zajass pārmet latviešu un pat poļu vēsturniekiem, ka viņi nelieto terminu “Poļu Inflantija”, turklāt runānot arī par Latgali tagadējos

⁶ Michał Świerzbinski. *Martyrologia Inflant Polskich*. Warszawa, 1937 (Archiwum Polskiej Akademii Nauk); Władysław Studnicki (1928). *Zarys państw bałtyckich. Finlandja, Łotwa, Estonja*. Warszawa; u.c.

laikos. Taču tādā gadījumā būtu jārunā arī par Zviedrijas Vidzemi, Rīgas arhibīskapiju, Kurzemes un Zemgales hercogisti mūsdienās utt., kas ir nepieņemami, jo tādējādi vēsturiski jēdzieni tiek automātiski pārnesti uz tiem pilnīgi neatbilstošu laiku. Tāds ieteikums ir pārpratums un pārspilējums, kura saknes meklējamas jau minētajā Latvijas historiogrāfijas nepārzināšanā. Tādējādi pats autors pēc tam, kad ir deklarējis nepieciešamību stingri turēties pie “pareizā” nosaukuma, nonāk līdz absurdam, rakstot par “Poļu Inflantijas latviešiem” (28. lpp.; domāti Latgales latvieši mūsdienās). Tikpat absurds un pat politiski dīvains ir apgalvojums, ka “agrākā Poļu Vidzeme pašlaik ir pamesta, nevienam nepiederoša zeme” (*former Polish Livonia is now abandoned, a no-man's-land*).

Autors centies ievērot latviešu vietvārdu un personvārdu pareizrakstības noteikumus, tomēr tas izdevies ne pilnībā, kas, protams, bija iespējams. Piemēram, rakstīts nevis “Varakļāni” un “Viļāni”, bet “Varklāni” un “Vilāni”, nevis “Sēlija”, bet “Selija”, nevis “Baltkrievija” (Belarus), bet “Baltkrievija”. Grāmatas “Poļi Latvijā” (“Poles in Latvia”) nosaukums tiek tulkots kā “Polish Latvia” utt.

Pat noslēdzošajā darba rindkopā ieviesusies neuzmanības kļūda, nekritiski atstājot vietējās Pasienes (tekstā *Posyń*) gides stāstīto teikumu par to, ka, 19. gadsimtā ierīkojot dzelzceļa līniju, blēdības rezultātā tā izbūvēta nevis caur Pasienu, kā bijis paredzēts, bet Zilupi, kas tāpēc kļuvusi par aprīņķa centru. Turklāt tieši tāds nosaukums tekstā, kaut arī minētā apdzīvotā vieta (Zilupe) līdz 20. gadu sākumam saucās par Rozenovu, un tā nekad nekļuva par aprīņķa centru (pilsēta tikai no 1931. gada). Minētais stāsts pats par sevi ir neticams, un tas būtu loģiski, ja netiktu pilnīgi nekritiski, bez paskaidrojuma un komentāra ievietots kā noslēdzošā epizode ar simbolisku nozīmi zinātniskā darbā. Tādējādi gan kļūda, gan nekonsekvence pieļauta pat simboliskajā darba nobeigumā.

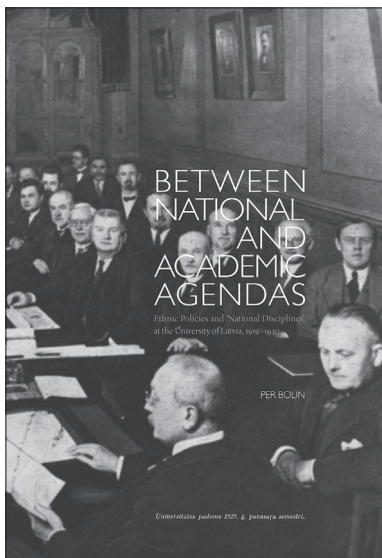
Arī tas diemžēl mazina K. Zajasa monogrāfijas zinātnisko vērtību, un būtībā tas ir ne līdz galam pelnīti, jo darbam ir arī pozitīvās puses un pati iecere ir teicama. Vispār tapis Polijas, Latvijas un kopumā Eiropas mērogā nozīmīgs darbs par unikālu Latvijas un Polijas kopējās vēstures lappusi. Minētos trūkumus turpmākos pētījumos vajadzētu novērst, iedziļinoties arī Latvijas historiogrāfijā par Latvijas un tās vēsturiskā novada – Latgales (un ne Polijas Inflantijas) vēsturi.

Polijas Inflantija, protams, pastāv Latgales un visas Latvijas iedzīvotāju sociālajā un kultūras atmiņā, kā arī literātu un zinātnieku

darbos, tāpat kā pastāv Zviedrijas Vidzeme, Kurzemes hercogiste un galu galā arī kādreiz vāciskā Danciga (mūsdienās Gdaņska), Breslava (mūsdienās Vroclava) u.c. Līdz ar to – tā pastāv arī vēsturnieku, kultūrvēsturnieku darbos, kaut arī vēl nepietiekoši, tāpat kā daudzas citas būtiskas Latvijas un reģiona kopumā vēstures parādības. Tā pastāv gan latviešu, gan poļu zinātnieku darbos, turklāt Kšištofa Zajasa darbs ir nopietns atgādinājums par šo ļoti būtisko mūsu kopējās vēstures sastāvdaļu.

Kopumā Kšištofa Zajasa monogrāfija ir vērtējama kā zinātnei būtisks, svarīgs darbs, jo, pirmkārt, tēma ir maz pētīta, otrkārt, autors ir mēģinājis saistīt poļu literatūras un kultūras vēstures aspektu Latgalē ar vēstures kopainu, t.sk. latviešu un Latvijas vēsturi. Poļu literatūras un kultūras aspekta paša par sevi analīze atzīstama par labu, savukārt mēģinājums tos ievietot Latvijas vēstures kopainā – par ne tik veiksmīgu. Tomēr autoram, līdzīgi kā lielākajai daļai Polijas vēsturnieku, kas raksta par Latvijas un Igaunijas vēsturi, nav izdevies paraudzīties uz pagātnes norisēm arī no pētāmā objekta puses.

Ēriks Jēkabsons

Per Bolin (2012). *Between National and Academic Agendas: Ethnic Policies and 'National Disciplines' at the University of Latvia, 1919–1940*. Stockholm: Södertörns högskola, 357 p. (Södertörn Studies in History 13) (ISBN 978-91-86069-52-0)

Jau 2012. gadā klajā nāca aizraujoša monogrāfija, kas uz Latvijas starpkaru vēsturi piedāvā no vietējā vēstures rakstīšanas tradīcijā joprojām iecienītās pozitīvistiskās